

J. L. SCHÖNLEBEN IN NJEGOV POGLED NA RECEPCIJO SLOVENSKE RETORSKE PROZE V 17. STOLETJU

Monika Deželak Trojar

Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede, ZRC SAZU, Ljubljana

UDK 821.163.6–5.09"16":929Schönleben J. L.

Prispevek predstavi Schönlebnov retorični opus in pokaže njegov pogled na recepcijo retorskih besedil v 17. stoletju v odvisnosti od razumevanja jezika (deželnih – slovenščine in nemščine – ter latinščine). Nakazane so jezikovne dileme, pred katerimi se je znašel trojezični Schönleben, ko je svoje pisne osnutke govornjenih pridig pripravljaj za tisk. Na kratko je osvetljena tudi recepcija Schönlebnevega opusa v kasnejših obdobjih.

Janez Ludvik Schönleben, retorični opus, recepcija retorske proze, razumevanje jezika, recepcija Schönlebna

The article presents the rhetorical work of the Carniolian polymath Johannes Ludovicus Schönleben (1618–1681) and presents his views on the reception of the rhetorical texts depending on knowledge of languages (regional and Latin) in the 17th century. Several issues are outlined that Schönleben must have faced as a Latin-, German- and Slovene-speaking humanist when he started to prepare the written drafts of his spoken sermons in for publication in collections of his rhetorical and meditative prose. The reception of Schönleben's work in later periods is also briefly presented.

Joannes Ludovicus Schönleben, rhetorical opus, reception of the rhetorical texts, knowledge of languages, reception of Schönleben's opus

Uvod

Janez Ludvik Schönleben (1618–1681)¹ se je rodil v Ljubljani materi Ljubljančanki in očetu, ki je v Ljubljano prišel iz Heilbronna na današnjem Württemberškem. Oče Ludvik je bil po poklicu rezbar, aktivno pa se je vključil tudi v mestno upravo in bil nekaj let ljubljanski župan. Zbiral je podatke za zgodovino mesta Ljubljane in s tem ljubezen do zgodovine prenesel tudi na sina. Janez Ludvik se je šolal na jezuitski gimnaziji v Ljubljani in leta 1635 vstopil v jezuitski red. Po končanem študiju filozofije in teologije ter opravljeni redovni praksi je bil leta 1648 posvečen v duhovnika. Nato je deloval v več kolegijih Avstrijske jezuitske province, v letih 1650/1651 tudi v Ljubljani. Septembra 1653 je bil odpuščen iz jezuitskega reda, decembra istega leta je dosegel doktorat iz teologije v Padovi in bil naslednje leto imenovan za stolnega

¹ Schönlebnovi biografski podatki v uvodu in v nadaljevanju prispevka so povzeti po *Slovenskem biografskem leksikonu* (Miklavčič 1960–1971: 236–240) ter po arhivskih virih Jezuitskega arhiva v Rimu (ARSI), Nadškofijskega arhiva v Ljubljani (NŠAL), Arhiva Republike Slovenije v Ljubljani (ARS) in Univerzitetnega arhiva na Dunaju (AUW). Vsi uporabljeni viri so navedeni na koncu prispevka.

dekana v Ljubljani. Dekansko službo je opravljal do leta 1667, od 1669 do 1676 je bil župnik in arhidiakon v Ribnici, potem pa se je vrnil v Ljubljano ter se posvečal predvsem dokončevanju zgodovinskih in genealoških spisov, večkrat pa je nastopal tudi v vlogi slavnostnega govornika in pridigarja. Schönleben je v slovenskem prostoru poznan zlasti kot zgodovinar in polihistor, Valvasorjev predhodnik in mentor, v svetovnem merilu je najbolj znan kot teolog – mariolog. Povsem v ozadju pa je ostalo zanimanje za njegovo retorsko prozo, čeprav je ravno retorika tista, ki je odločilno zaznamovala vsa obdobja njegovega življenja. Posvečal se ji je že v svojem jezuitskem obdobju, pa tudi kasneje je slovel kot pridigar, slavnostni in priložnostni govornik. O pomenu njegove pridigarske dejavnosti priča tudi bogata bera natisnjenih pridig. Prispevek bo predstavil Schönlebnov retorični opus in osvetlil njegov pogled na recepcijo retorskih besedil v 17. stoletju, in sicer videnje recepcije njegovih pridig v odvisnosti od razumevanja jezika.

Schönlebnov retorični opus

Schönleben se je z retoriko v teoriji in praksi srečal že v času svojega šolanja v Jezuitskem kolegiju v Ljubljani. Jezuitski učni načrt (*Ratio atque institutio studiorum Societatis Iesu*) je na stopnji gimnazijskega šolstva (*studia inferiora*) težil k doseganju temeljitega teoretičnega in praktičnega znanja retorike (*eloquens pietas*). Jezuiti so v govorniških nastopih najrazličnejših vrst videli veliko priložnost za napredek v znanju, govorniških spretnostih in nravnih krepostih, zato so se ti razvili v eno najpomembnejših jezuitskih vzgojnih metod. Spodbujali so tako interne kot tudi javne nastope učencev: deklamacije v prozi in verzih ter dialoge in dramske igre (Dolinar 1976: 49–50, Vidmar 2005: 169–170). Poglobljanje govorniških sposobnosti je bilo prioriteta tudi pri višjih študijih (*studia superiora*), kjer so imeli vsakodnevne kratke disputacije, ob sobotah dvourne, na določeni dan v mesecu pa še posebno slovesno disputacijo (Vidmar 2005: 171). Priložnost za dokazovanje govorniških sposobnosti so bili tudi slavnostni govori ob cerkvenih praznikih in drugih slavnostnih priložnostih, z govori pa so bila pospremljena tudi imenovanja v nazive, pridobljene na univerzi: bakalaver, licenciat, magister, doktor. Vsa napredovanja na jezuitskih višjih šolah so namreč imela natančno predpisane načine promoviranja in način obhajanja teh slovesnosti. Razvijanje govorniških sposobnosti je bilo še toliko pomembnejše za člane jezuitskega reda. V času naziva magistra, po končanem študiju filozofije do začetka študija teologije, je moral vsak jezuitski sholastik pripraviti po en latinski govor letno, v omenjenem obdobju pa je moral napisati tudi eno dramo.

Šolanje na jezuitski gimnaziji je Schönlebna uvedlo v govorniško večščino in mu pomagalo odkriti talent, jezuitska formacija pa je njegov govorniški razvoj še spodbudila ter iz njega naredila priznanega in priljubljenega govornika ter uglednega pridigarja. Nekaj njegovih zgodnejših latinskih govorov je bilo natisnjenih, vendar se večinoma niso ohranili,² po Valvasorjevi, Dolničarjevi in Pohlinovi zaslugi pa

² Nekateri izmed njih je Schönleben kasneje ponatisnil v svoji zadnji zbirki pridig *Horae subsecivae dominicales* (1676).

poznamo vsaj njihove naslove.³ Po končanem študiju filozofije v Gradcu (1638/1639–1640/1641) je Schönleben dve leti poučeval poetiko, najprej v Kremsu, nato pa v Gradcu, kjer je govoril svoj prvi znani govor na čast novim graškim bakalavrom (*Aegis Palladia Daphnophoria oblata neo-baccalaureis Graecensibus, Graecii 1643*). Ko je naslednje šolsko leto (1643/1644) poučeval retoriko v kolegiju v Linzu, je pripravil dva govora; v tem letu je verjetno napisal tudi dramo z naslovom *Julian Apostata* (Fröhler 1955: 213, 216, 231–232, 239). Najpomembnejši so njegovi dunajski govori, ki so nastali v letih 1648/1649 in 1652/1653. V njegovem prvem dunajskem obdobju, ko je poučeval retoriko in bil notar Filozofske fakultete, je v tisku izšlo deset ali morda enajst njegovih govorov; med njimi osrednje mesto zavzema govor na čast Brezmadežni Mariji (*Panegyricus Magnae Matri Virgini sine macula originali Conceptae*), ki ga je Schönleben podal ob posvetitvi dunajske univerze Brezmadežni Materi Božji leta 1649. Govor je bil natisnjen v zbirki *Campus liliorum* in bil nato skupaj še z nekaterimi govori iz istega obdobja ponatisnjen v drugem zvezku Schönlebnove zbirke pridig z naslovom *Horae subsecivae dominicales*.⁴ V tej zbirki najdemo tudi dva govora iz njegovega sklepnega jezuitskega obdobja na Dunaju (1652/1653), ko je Schönleben na tamkajšnji Filozofski fakulteti poučeval logiko.⁵ Po odhodu iz jezuitskega reda septembra 1653 in po opravljenem doktoratu iz teologije v Padovi je Schönleben nastopil službo stolnega dekana (1654–1667), ki mu je – tudi zaradi nespornega govorniškega daru – ponudila veliko priložnosti za pridiganje ter za slovesne⁶ in druge priložnostne nagovore.⁷ Pridigarsko bogato pa je bilo tudi njegovo ribniško obdobje, ko je opravljal službo župnika in dolenjskega arhidiakona (1669–1676). Na osnovi njegovih pisnih osnutkov so v letih 1668–1676 nastale štiri obsežne zbirke pridig; vsaka izmed njih obsega dva zvezka, in sicer: *Fasten-Freytag und Sonntag-Predigen* (1668), *Feyertägliche Erquick-Stunden* (1669, 1670), *Tractatus geminus de mysteriis Dominicae passionis* (1673) in *Horae subsecivae dominicales* (1676). Valvasor je v *Slavi vojvodine Kranjske* v latinščini in nemškem prevodu natisnil govor, ki ga je Schönleben leta 1664 pripravil kot dobrodošlico novoimenovanemu škofu Rabatti.⁸ V istem obdobju je leta 1668 v Salzburgu izšel

3 J. V. Valvasor je v dodatku k šesti knjigi svoje *Slave vojvodine Kranjske* (Anhang deß Sechsten Buchs, welcher eine Anzahl gelehrter Scribenten begreiff, so aus Crain bürtig gewest) podrobno predstavil tudi Schönlebnovo življenje in njegov opus (1689: 353–357). J. G. Dolničar pa ga je v svoji *Bibliotheca Labacensis publica* (Vidmar 2009: 219–221) uvrstil na prvo mesto med zgodovinarji. V svojem delu *Bibliotheca Carnioliae* ga je podrobno omenil tudi Marko Pohlin (Faganel 2003: 404–406).

4 V celoti ohranjeni (morda nekoliko predelani) Schönlebnovi govori iz let 1648/1649 (*Horae subsecivae dominicales*, 2. del, str. 423–440, 466–480); *Panegyricus Dies Martis, S. Leopoldo Marchioni Austria dictus; Lacrumae piis manibus illustriss. adolescentis Joan. Michaëlis Adami Baptistae, comitis ab Althan; Panegyricus funebris Reverendissimi D. Ioannis Augustini Zwerger, cathedralis ecclesiae Viennae praepositi dictus*.

5 *Horae subsecivae dominicales*, 2. del, str. 423, 441–465; *Pia ambitio ss. Cosmae et Damiani martyrum in Inferiae Austriaco-Academicae piis Manibus augustissimorum et serenissimorum Academiae Viennensis fundatorum, benefactorum, rectorum, doctorum oratio funebris*.

6 Imel je npr. več pridig ob škofijskem jubileju leta 1661 (Schönleben, *Feyertäglicher Erquick-Stunden*, 1. del, str. 25–105: vse natisnjene pridige niso iz leta 1661).

7 Npr. njegovi sinodalni in dva ohranjena pogrebna govora (Schönleben, *Horae subsecivae dominicales*, str. 419–444; Schönleben, *Feyertäglicher Erquick-Stunden*, 2. del, Zugab, str. 1–19).

njegov latinski govor ob imenovanju Maksimilijana Gandolfa Khünburga za salzburskega nadškofa (*Trias colossea debito honori Maximiliani Gandolphi ex comitibus de Khünburg*),⁹ pri istem tiskarju v Salzburgu pa je izšla tudi njegova pridiga *Oesterreichische Veste und Vormaur*, ki jo je na praznik sv. Jožefa (19. marca) leta 1675 imel v diskalceatski cerkvi v Ljubljani.¹⁰

Sodeč po že omenjenem Valvasorjevem pričevanju v *Slavi vojvodine Kranjske* in po Schönlebnovih lastnih napovedih v predgovoru (Vorspruch) k zbirki postnih pridig (*Fasten-Freytag und Sonntag-Predigen*, 1668), je nekaj Schönlebnovih zbirk pridig ostalo v rokopisu, in sicer *Die schmerzhaftte Muetter Gottes unter dem Creutz oder geistliche Erinnerungen für die Fasten-Sambstäg, Der gekreuzigte Wolredner oder geistliche Erinnerungen von den 7. Worten Christi am Creutz* in *Auctuarium concionum festivarum*. Iz zadnjega naslova se da sklepati, da je šlo za razširjeno in nadgrajeno latinsko izdajo njegovih prazničnih pridig. Tudi njegova latinska izdaja postnih pridig *Tractatus geminus de mysteriis Dominicæ passionis* iz leta 1673 je vsebinsko in po obsegu nadgrajena starejša izdaja postnih pridig v nemščini (*Fasten-Freytag und Sonntag-Predigen*).

Schönlebnov pogled na recepcijo retorske proze v 17. stoletju

Janez Ludvik Schönleben, ki je bil po očetu nemške krvi, po materi pa slovenske, je za materni jezik imel slovenščino, zelo dobro je znal tudi nemško, svoje misli pa je najlažje izražal v latinščini; v tem jeziku je napisana večina njegovega opusa. V arhivskih virih, ki posredno poročajo tudi o njegovi pridigarški dejavnosti v Ljubljani, jezik pridig običajno ni naveden, v tistih redkih primerih, ko je, pa je to običajno nemščina.¹¹ Le v enem primeru je izrecno poudarjeno, da je pridigal v slovenščini, in sicer na tiho nedeljo, 23. marca 1681, pri jezuitih v Ljubljani.¹² Čeprav se je ohranil en sam neposreden dokaz za slovensko pridigo, je zelo verjetno, da ni šlo za osamljen primer. Sploh v času službovanja v Ribnici je gotovo pridigal tudi v slovenščini. Takšno sklepanje potrjuje tudi Valvasor: ko hvali njegov pridigarški talent, pove, da ni pridigal samo v nemščini, ampak tudi v slovenščini: »Bil je izjemno učen teolog, tudi sijajen zgodovinar in rodoslovec, poleg tega pa zelo zgovoren in izvrsten pridigar tako v nemškem kakor slovenskem jeziku, saj je s svojo zgovornostjo poslušalce tako pogosto pritegnil, da so vsi vedno, kadar je bil pripravljen stopiti na prižnico, pohiteli

8 Valvasor: *Slava vojvodine Kranjske*, 2. zv., 8. knj., str. 674–675.

9 Govor je objavljen na spletni strani Münchener Digitalisierungszentrum Digitale Bibliothek: http://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10318285_00001.html.

10 Edini do zdaj znani izvod pri nas se je ohranil v Semeniški knjižnici v Ljubljani, in sicer v drugem zvezku Dolničarjeve zbirke rokopisov in tiskov z naslovom *Miscellanea*.

11 Npr. ARS, *Diarium praefecturae scholarum*, sign.: SI AS 1073, I/31r, str. 69v, 71v, 78v; *Diarium p. ministri*, sign.: SI AS 1073, I/33r, str. 268v, 271v. Tudi škof Jožef Rabatta je v priporočilu, v katerem je hvalil Schönlebna in poudarjal njegovo primernost za župnika v fari Mengeš (NŠAL, KAL, fasc. 89/26), omenil samo njegove nemške pridige: »[...] in praeclaris idiomatis germanici concionibus [...]».

12 ARS, *Diarium p. ministri*, sign.: SI AS 1073, I/33r, str. 296r: »Carniolice prima vice Labaci et quidem in templo nostro concionem dixit Reverendissimus Dominus Schönleben [...]» Enako poroča tudi *Letopis Ljubljanskega kolegija Družbe Jezusove* (str. 313): »patrio idiomate«.

tja, da bi ga slišali. In tako je imel zmeraj velik obisk.«¹³ Njegov pridigarski sloves in dobro znanje slovenščine je odločilno pripomoglo k imenovanju za ribniškega župnika in dolenskega arhidiakona.¹⁴ To še dodatno potrjuje, da je vsaj v času svojega delovanja v Ribnici (1669–1676) aktivno uporabljal slovenščino; v tem obdobju je nastala tudi njegova priredba lekcionarja *Evangelia inu lystuvi* (1672), ki je njegovo edino ohranjeno delo v slovenskem jeziku. Iz Schönlebnovega predgovora k izdaji je razvidno, da se je zavzemal za nadnarečno obliko slovenščine, saj je prav tam zapisal znano načelo o skupni pisni osnovi in raznoliki regionalni izreki (»Quare scribamus more gentis, loquamur more regionis«), na katero se je pozneje skliceval tudi Svetokriški. Naklonjen je bil tudi vnosu živih oblik v pisno oziroma knjižno obliko slovenščine, zaradi splošne razumljivosti in bližine germanskega jezikovnega prostora pa tudi nemških tujk (Breznik 1917: 280–282). Glede na predstavljeno Schönlebnovo jezikovno stališče in dejstvo, da je Schönleben znal slovensko, je nekoliko presenetljivo, da so se nam (po do zdaj znanih ugotovitvah) ohranile le njegove latinske in nemške pridige. Morda se odgovor na to vprašanje skriva v dejstvu, da pisne oblike slovenščine (bohoričice) zaradi dolgoletne jezuitske latinske univerzalnosti, v kateri se je šolal in osebno zorel, ni bil dovolj več. Tudi maloštevilni ohranjeni rokopisni pridigarski drobcji so namreč zapisani v latinščini, kar pa glede na to, da je tudi večina njegovih osebnih zapiskov v tem jeziku, sploh ni tako nenavadno.

Vse od uvoda k prvemu tiskanemu zvezku pridig je prisotna njegova jezikovna dilema: tiskati pridige v nemščini, ker jih je v tem jeziku govoril in ker je pisal za domače ljudstvo, ali v latinščini in biti tako razumljen tudi izven deželnih in nemških jezikovnih meja. Na prvi strani uvoda (Vorspruch deß Authoris an den günstigen Leser) k prvemu zvezku postnih pridig *Fasten-Freytag und Sontag-Predigen* je Schönleben zapisal:

Kar se tiče jezika, ne morem zanikati, da zame ne bi bilo lažje nekaj sestaviti v latinščini in tako s tem doseči več bralcev. Ker pa sem ta razmišljanja poslušalcem podal v nemškem (dasiravno ne prirojenem) jeziku, in ker ima (kot je splošno znano) vsak jezik svojo posebno naravo, ki je ni lahko prevesti, jaz zato temu svojemu prvorojencu nisem želel nadeti nobene druge obleke kot te, v kateri je prišel na svet.

Opisana jezikovna dilema je povezana z njegovo močno ljubeznijo do rodne Kranjske. Trud in delo za dobrobit domovine in skupnosti je imel za neizogibno dolžnost vsakega človeka. Bil je prepričan, da mora k temu vsak, v odvisnosti od časa in razmer, prispevati svoj delež glede na svoje sposobnosti in zmožnosti ter da nihče ni izvzet iz te dolžnosti.¹⁵ Tudi njegove zbirke pridig so izraz njegovega truda za skupno dobrobit. V prvem zvezku prazničnih pridig, ki jih je posvetil prečastitim knezom in gospodom kranjskih deželnih stanov, je zapisal (*Feyertäglicher Erquickstunden*, 1. del, 6. str. posvetila):

¹³ Valvasor: *Slava vojvodine Kranjske*, 2. zv., 6. knj., str. 354; prevod Janka Modra (Vidmar 2009: 138).

¹⁴ ARS, Vicedomski urad za Kranjsko, sign.: SI AS 1, I/32, R-VII (šk. 55), str. 97–101.

¹⁵ *Feyertäglicher Erquick-Stunden*, 1. del, 4.–8. str. posvetila (Zuaignung).

Medtem sem se lotil pri navadnih ljudeh, tako duhovnikih kot laikih, lažje [v primerjavi z njegovimi teološkimi deli] sprejetega dela, in z nekaj malega postnih pridig poskusil, ali bi lahko svoji domovini s tem naredil kakšno uslugo. Ker je bilo kmalu moč občutiti, da je takšno delce po volji tako mojih rojakov kot tudi tujcev in inozemcev, sem zato kar najhitreje v nekaj mesecih dokončal tudi drugi [del]. Prvi del teh [*Feyertäglicher Erquick-Stunden*] želi [...] uradno počastiti častivredno in milostljivo knežje veličastvo in s tem osrečiti nadvse mogočno [...] ime, [...] kot jamstvo moje nadvse zveste dolžnosti naj bo sprejet in razumljen z milostjo in naklonjenim odobravanjem.

Želel si je, da bi bile njegove pridige v pomoč domačim duhovnikom pri pripravi njihovih pridig, a tudi da bi jih brali laiki (*Feyertäglicher Erquick-Stunden*, 1. del, 5. str. predgovora):

Pustil sem se pregovoriti k temu kot zelo koristnemu delu, in iz mojih pred leti na kratko zapisanih pridig sestavil ter na svetlo dal kratek *Sanctuarium* [tj. svetniške pridige], ki sem ga poimenoval *Praznične kratkočasne urice*: tako v pomoč dušnim pastirjem, ki obremenjeni z drugimi posli ne morejo sestavljati novih pridig, kot tudi v domačo duhovno uteho laikom, ki na praznike nimajo priložnosti biti navzoči pri pridigi.

Vendar pa ga je njegova delovna vnema gnala naprej. Vse svoje nemške pridige je prevajal in predeloval v latinščino, saj je želel preseči jezikovne meje nemščine in biti recipiran v širšem evropskem prostoru (*Tractatus I. Quadragesimalis*, 1. stran predgovora *Praemonitio ad Lectorem*):

Ko sem pred štirimi leti ustregel željam prijateljev in postne pridige rajši izdal v nemškem jeziku, v katerem so bile napisane, sem obljubil kmalu nato še svetniške in nedeljske. Prve so pred dvema letoma izšle v istem jeziku, druge pa so bile preložene na primernejši čas, ko bo po božji naklonjenosti *Kronologija* domovine napisana do poslednje vijuge. Medtem sem se v maloštevilnih prostih, skoraj vedno nočnih urah ponovno lotil postnih pridig, za katere sem opazil, da si jih mnogi želijo v latinščini, in jih polatinitil.

Najprej je predelal svoje postne pridige in jih izdal v razširjeni latinski izdaji. Enake načrte je imel tudi za svoje praznične pridige, vendar pa jih ni mogel v polnosti uresničiti; ostale so v rokopisu (*Auctarium concionum festivarum – Dodatek prazničnih pridig*) in so se izgubile. Po zadnjih dveh letih službe dolenjskega arhidiakona in ribniškega župnika, ko je zaradi prezaposlenosti in drugih težav tudi »na deželi« obupal v iskanju miru za znanstveno ustvarjanje, se je vrnil v Ljubljano in se kot upokojeni duhovnik posvečal le svojim zgodovinskim spisom. V virih se omenja samo še kot priložnostni pridigar, sicer pa se je zavil v osamo. Svojo zadnjo zbirko nedeljskih pridig (*Horae subsecivae dominicales*, 1676) je izdal samo v latinščini. Posthumno je leto po njegovi smrti izšel njegov pridigarski priročnik z naslovom *Allegoriae SS. Patrum, ordine alphabetico, in gratiam concionatorum collectae*.

Recepcija Schönlebnovih del

Schönleben je na naslednike najbolj vplival s svojimi zgodovinskimi spisi. Prvi je njegovo zgodovino Kranjske (*Carniolia antiqua et nova*, 1681) povzegal Valvasor, z zgodovinskimi deli o izvoru in veličini Habsburžanov (*Dissertatio polemica de prima origine Augustissimae Domus Habsburgo-Austriacae* in *Annus Sanctus Habsburgo-Austriacus*) pa je bil citiran tudi pri evropskih piscih.

Največjo recepcijo je Schönleben dosegel s svojo izdajo lekcionarja *Evangelia inu lystuvi*, s katero je duhovnikom priskrbel prepotreben pripomoček za vsakdanje dušnopastirsko delo ter za pripravljanje in izdajanje pridig ter drugih meditativnih besedil v slovenščini (Janez Svetokriški, Matija Kastelec ...). Zato ni nenavadno, da je ravno zaradi *Evangelijev* dobil mesto v pregledih slovstva; ostala njegova dela, z izjemo najpomembnejših zgodovinskih (*Carniolia antiqua et nova*, *Aemona vindicata*), pa so v slovstvenih pregledih ostala v ozadju. Teologi so ovrednotili njegova mariološka dela,¹⁶ ki bi verjetno dosegla še širšo recepcijo kot njegovi zgodovinski spisi, če se ne bi dve najpomembnejši mariološki deli (*Vera ac sincera sententia* in *Palma virginea*) po spletu nesrečnih okoliščin znašli na indeksu prepovedanih knjig. Najmanj pozornosti je bil do zdaj deležen njegov retorični opus; podrobneje so ga predstavili le Miklavčič, Smolik in Rozman, v pregledih slovstva pa sta nanj opozorila Slodnjak in Pogačnik.

Glede na izjemno obsežen in raznolik opus je bil Schönleben le skromno recipiran. K temu so lahko pripomogle jezikovne meje, in sicer dejstvo, da je o Kranjski deželi in za Kranjce pisal predvsem v latinščini, le pridige tudi v nemščini. Morda se ravno v njegovi naklonjenosti latinščini skriva vzrok za takšno neuravnoteženost med recipiranjem njegovih in Valvasorjevih del.

Sklep

Schönleben je v svojih spisih omenjal pomen ljubezni do domovine, rodne dežele, zaradi njegovega prepričanja o germanskem izvoru Kranjcev pa jezik zanj ni bil bistveno merilo domovinske pripadnosti: nemščina in slovenščina kot regionalna jezika sta bili v tem pogledu zanj enakovredni. V predgovoru k lekcionarju *Evangelia inu lystuvi* se je sicer zavzel za knjižno slovenščino, za nadnarečni pisni jezik, vendar pa je, ko je pisal za »svoje Kranjce«, v skladu z bolj ukoreninjeno in njemu bližjo nemško slovstveno tradicijo – po ohranjenem opusu sodeč – uporabljal zlasti nemščino. Schönleben v takšnem gledanju ni osamljen primer; enakega mnenja je bil Valvasor in še nekateri drugi, kar je tudi vzrok, da se je iz tistega časa ohranilo tako malo slovenske pisne dediščine.

Ker je Schönleben tudi s svojimi pridigami želel prestopiti meje rodne Kranjske in nagovoriti učeno bralstvo širom Evrope, jih je prevajal v latinščino. V ozadju njegove težnje po latinski univerzalnosti je čutiti njegovo željo po višji stopnji recepcije. Svojim pridigam je želel dati dodatno vrednost, in sicer veljavo neke vrste retoričnega

¹⁶ Anton Strle, Maks Miklavčič, Anton Štrukelj.

in homiletičnega priročnika, prek katerega bi se njegove misli vtkale v misli njegovih naslednikov, ki bi v njem prepoznali vzor in zgled dobrega govornika.

Viri

ARS – Arhiv Republike Slovenije:

Diarium p. ministri, sign.: SI AS 1073, I/33r, str. 268v, 271v, 296r.

Diarium praefecturae scholarum, sign.: SI AS 1073, I/31r, str. 1v, 69v, 71v, 78v.

Doktorska diploma J. L. Schönlebna, sign.: SI AS 1065, a.e. 39, str. 1r–4r.

Janez Ludvik Schönleben (osebni fond), sign.: SI AS 1001.

Vicedomski urad za Kranjsko: Dopis kranjskega deželnega vicedoma Eberharda Leopolda Ursinija grofa Blagaja, Ljubljana 4. 9. 1669; Odlok cesarja Leopolda I., Ebersdorf, 13. oktobra 1669, sign.: SI AS I, I/32, R-VII, šk. 55, str. 97–101, 113–116.

ARSI – Archivum Romanum Societatis Jesu (Jezuitski arhiv v Rimu):

Austriae catalogi breves 1640. 1641. 1651. 1652. 1663, sign.: 124^a, str. 12, 33, 52.

Austriae catalogi breves I, 1642–1660, sign.: Austr. 125 I, str. 24r–24v, 56v–57r, 154v, 183¹⁴v.

Austria catalogi triennales 1622–1636, sign.: Austr. 26, str. 413v, 420v.

Austria catalogi triennales 1639–1642, sign.: Austr. 27, str. 34v, 232r.

Austria epistolae generalium 1648–1656, sign.: Austr. 6, str. 179r.

Catalogus brevis Provinciae Austriae 1636, sign.: Austr. 123^a, str. 39, 84.

AUW – Archiv der Universität Wien (Univerzitetni arhiv na Dunaju):

Acta Facultatis Philosophicae 1642–1723, sign.: Ph 11, str. 1–2, 77–85.

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana:

Cesarjevo imenovanje Schönlebna za stolnega dekana v Ljubljani (Zbirka listin), sign.: NŠAL 101: 1654 V 6., Regensburg.

Škof Rabatta priporoči Schönlebna za župnika v fari Mengeš, 6. 7. 1668, sign.: NŠAL, KAL, fasc. 89/26.

NUK – Narodna in univerzitetna knjižnica

Allegoriae SS. Patrum, ordine alphabetico, in gratiam concionatorum collectae (1682), sign.: GS 0 14467

Evangelia inu lystuvi (1672), sign.: R 0 18357.

Fasten-Freytag und Sonntag-Predigen (1668), sign.: GS I 12473.

Feyertägliche Erquick-Stunden (1669, 1670), sign.: DS I 44702.

Horae subsecivae dominicales (1676), sign.: GS I 15307/1–2.

Tractatus geminus de mysteriis Dominicae passionis (1673), sign.: GS I 12354.

Objavljeni viri:

FAGANEL, Jože (ur.), 2003: *Marko Pohlin: Kraynska grammatika. Bibliotheca Carnioliae* (Znanstvenokritična izdaja). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 404–406, 548–551.

KIAUTA, Marija (prev.), 2003: *Letopis Ljubljanskega kolegija Družbe Jezusove (1596–1691)*. Ljubljana: Družina, Provincialat Družbe Jezusove. 313.

VALVASOR, Janez Vajkard, 1689: *Die Ehre dess Hertzogthums Crain*, 2. zvezek, 6. knjiga: 353–357; 8. knjiga: 674–675.

VIDMAR, Luka (ur.), 2009: *Trubar, Hren, Valvasor, Dolničar: o slovstvu na Kranjskem* (Znanstvenokritična izdaja). Ljubljana: ZRC SAZU. 138–146, 219–221, 332–334.

Semeniška knjižnica v Ljubljani:

Oesterreichische Veste und Vormaur (1675): *Miscellanea J. G. Dolničarja* (Pars II.).

Spletni viri:

Hathi Trust Digital Library: www.hathitrust.org/ (Constitutiones Societatis Iesu, 1558. Romae: in aedibus Societatis Iesu; Ratio atque institutio studiorum Societatis Iesu, 1598. Neapoli: ex typographia Tarquinii Longi).

Münchener Digitalisierungszentrum Digitale Bibliothek: www.digitale-sammlungen.de/index.html?c=suchen&l=de (*Trias colossea debito honori Maximiliani Gandolphi ex comitibus de Khünburg*).

Literatura

- BREZNIK, Anton, 1917: Literarna tradicija v »Evangelijih in listih«. *Dom in svet* 30. 170–174, 225–230, 279–284.
- DOLINAR, France Martin, 1976: *Das Jesuitenkolleg in Laibach und die Residenz Pleterje 1597–1704*. Ljubljana: Teološka fakulteta. 48–54, 58–63.
- FRÖHLER, Josef, 1955: Zur Schauspieltätigkeit der Studenten am Linzer Jesuitengymnasium. *Historisches Jahrbuch der Stadt Linz. 1955*. Linz: Stadt Linz, Städtische Sammlungen. 197–270.
- MIKLAVČIČ, Maks, 1957: Johann Ludwig Schönleben, ein slowenischer Mariologe. *Virgo Immaculata. Acta congressus Mariologici-Mariani Romae anno MCMLIV celebrati. Vol. XIV: De immaculata conceptione apud varias nationes*. Romae: Academia Mariana Internationalis. 214–241.
- MIKLAVČIČ, Maks, 1960–1971: Schönleben, Janez Ludvik. Alfonz Gspan (ur.): *Slovenski biografski leksikon*, 3. knjiga. Ljubljana: SAZU. 236–240.
- POGAČNIK, Jože, 1990: *Starejše slovensko slovstvo*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 230, 246–252, 256.
- POGAČNIK, Jože, 1998: *Slovenska književnost I*. Ljubljana: Državna založba Slovenije. 132–134, 137, 141, 149, 154.
- ROZMAN, France, 1962: *Sveto pismo v spisih Janeza Ludovika Schönlebna* (Inavguralna disertacija). Ljubljana: Teološka fakulteta.
- SLODNJAK, Anton, 1968: *Slovensko slovstvo. Ob tisočletnici Brižinskih spomenikov*. Ljubljana: Mladinska knjiga. 45–47, 50–51.
- SMOLIK, Marijan, 1981: Pridigar, mariolog in zgodovinar Janez Ludvik Schönleben. *Bogoslovni vestnik: glasilo Teološke fakultete v Ljubljani* 41/4. 399–427.
- STRLE, Anton, 1954a: Slovenski mariolog Schönleben o soglasju vernikov kot teološkem viru. France Grivec (ur.): *Zbornik Teološke fakultete*, IV. Ljubljana: tipkopis. 2–23.
- STRLE, Anton, 1954b: Nekaj opomb k Schönlebenovim mariološkim delom. France Grivec (ur.): *Zbornik Teološke fakultete*, IV. Ljubljana: tipkopis. 201–208.
- ŠTRUKELJ, Anton, 2006: Slovenski mariolog v službi Brezmadežne: Janez Ludvik Schönleben (1618–1681): posvečeno v hvaležen spomin prof. dr. Antonu Strletu. *Communio: mednarodna katoliška revija* 16. 365–381.
- VIDMAR, Tadej, 2005: Nastajanje novoveške stopenjske šolske strukture. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 165–181.